

Kulturalistična ideologija v literarni teoriji: od »kritične« teorije performativa do »topične« konceptije performativnosti

Jernej Habjan

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana, Slovenija; LMU, Fakulteta za jezike in književnosti, München, Nemčija
jernej.habjan@zrc-sazu.si

Stari prepad med humanistiko in naravoslovjem pravkar cinično premošča neoliberalno podrejanje tako humanistične kakor naravoslovne teorije ekspertni vednosti, v humanistiki zlasti kulturnim študijem, med ključnimi viri katerih je konceptija performativnosti. Članek oriše proces, ki vodi od Austinove prototeoretske »nomotetične« izključitve literature iz teorije performativa do ideološke »idiografične« utemeljitve konceptije performativnosti pri J. Butler na literaturi.

Ključne besede: literarna teorija / teorija govornih dejanj / performativnost / kulturni študiji / ideologija / neoliberalizem / performativnost

UDK 82.0:316.7

Obravnavali bomo institucionalne učinke teorije performativnosti. Institucionalni okvir te teorije, univerzitetne in raziskovalne ustanove v centru stagnirajočega severnoameriškega systemskega akumulacijskega cikla, je trenutno ena strateških tarč neoliberalnih varčevalnih ukrepov. To, kar je sprva videti kot politika zmanjševanja sredstev za humanistiko v prid naravoslovju, je zgolj humanistična projekcija politike odpovedovanja teoriji – bodisi humanistični ali pa naravoslovni – v imenu ekspertne vednosti, nasprotja teorije: naravoslovje je vse bolj poglobljeno za produkcijo reči, humanistika pa za produkcijo ljudi, ki jo vse bolj ogroža produkcija reči. Naravoslovje nadomeščajo informacijske tehnologije, t. i. vojaško-industrijski kompleks in farmacevtska industrija, humanistiko (in družboslovje) pa upravljanje s človeškimi viri, območni in kulturni študiji. Prepad med humanistiko in naravoslovjem, ki ga je postulirala vsaj že Aristotelova *Nikomahova etika* (gl. Knjigo VI; prim. Yu 8–23), tako

brezsramno premošča kapital. Poblagovljenje kognitivne produkcije pre-sega to razliko med humanistiko in naravoslovjem tako, da jo v vsakem od obeh polov podvaja kot razliko med teorijo in ideologijo. Ta razlika, ta manko, ne pa kak pozitiven predikat, danes združuje humanistiko in naravoslovje.

V pogojih komodificirane kognitivne produkcije institucija univerze postavlja uslužbenke in uslužbenke pred zahtevo, da napravijo svoje produkte kvantifikabilne, objavljive v hegemonih, vse bolj profitnih (Peekhaus; Striphas; Sterne 1861–1863) revijah, učbenikih in *readerjih*, ki postajajo »prostor publiciranja, ki ga zahteva korporativizirana univerza« (Discenna 1845; prim. Peekhaus 582, 592, 594, 587, in Striphas 9–10). To zahtevo so domačini postmoderne poblagovljene kognitivne produkcije reflektirali, subjektivirali in legitimirali z geslom *Publish or perish!*, *Objavi ali odidi!* (ki je kritično odmevalo v Lyotardovem geslu /8/ »bodi operativen [...] ali izgini«, v kontekstu akademskega objavljanja pa so ga analizirali na primer Waters, DuBoff, Drew 66). Kakor *Denar ali življenje!*, kar je Lacanov (198) model odtujitvene alternative, ta alternativa med objavo in zginotjem odtuji svojega naslovljenca v institucijo: *Objavi!*, označevalec, ki je v opoziciji le s svojo odsotnostjo, *odhodom*, tako da označuje označevalce kot tak, objavo, interpelira naslovljenca kot subjekt vednosti, verige označevalcev, ki jih prazni označevalec, *Objavi!*, označuje in obvladuje.

Univerza potemtakem izenačuje ekspertno vednost z objavami v hegemonih revijah, alternative vednosti pa z ne-bitjo. Med temi alternativami je teorija kot ekstremna alternativa veliko bolj marginalizirana kakor preprosto idiosinkratična odsotnost vednosti, kar je drugi ekstrem. Kajti prav tisto poblagovljenje, ki naddoloča univerzo, postavlja teoretsko prakso pred neko drugo alternativo: teorijo je mogoče prakticirati bodisi v univerzitetni instituciji bodisi v vse bolj bežnem prostem času prekariziranega kognitivnega delavca in delavke; teorija je tako primorana izbrati ravno tisto institucijo, ki je sama primorana izenačiti teorijo z ne-bitjo.

Koncepcija kulturnega prevajanja kot hegemono pojmovanje kulture

V humanistiki teorijo v veliki meri nadomeščajo kulturni študiji, ki ostajajo »na robu« med korporativizacijo akademske sfere, četudi »imajo na voljo edinstvena teoretska in analitična orodja za raziskovanje razmerij med mediji, institucijami, državnimi aparati in občinstvi« (Striphas 18); natančneje, če naj se ognemo tehnološkemu determinizmu in rešimo protislovje, moramo reči, da so na robu zato, ker, kot Thomas Discenna (1844)

pokaže na primeru komunikologije, »osredotočenost na kulturo predpostavlja zanemarjanje problematike dela«.

V primeru literarne vede so raziskovalci soočeni z dilemo sprejemanja bodisi kulturalizacije bodisi marginalizacije. Kot značilen institucionalen okvir ima tudi ta dilema strukturo izsiljene alternative, saj sili literarno teorijo, da se bodisi odpravi ali pa spremeni v kulturne študije. Kolikor literarna teorija sprejema to dilemo, išče nišo v kulturaliziranem branju literarnosti, ki literarnost zvede na tekstualni postopek in dopolnjuje s t. i. družbenim kontekstom, kot da ta ni zgolj nov tekst, kar pomeni, da je to dopolnilo zgolj heglavska *Verstellung* problematike teksta. Ta kompromis med literarnostjo in kulturo pelje literarno teorijo v slabo neskončnost odkrivanja domnevno literarnih potez v neliterarnih diskurzih in navsezadnje v brisanje meje med literarnim in svojim lastnim diskurzom.¹

Kakor vsaka izsiljena alternativa ta dilema formalno podreja teorijo, immanentno mišljenje, ideologij, domnevni očitnosti prave izbire v dilemi; naša dilema pa to počne tudi vsebinsko, saj sili teoretsko prakso sámo iz literarne vede. Vendar jo lahko suspendiramo, če opustimo institucionalno gledišče in ocenimo kulturne študije kot teoretsko, ne kot institucionalno prakso. Namesto zunanjega soočenja z institucionalno konkurenčnega gledišča kulturni študiji potrebujejo teoretsko analizo, ki bi zgrabila kot predteoretsko, ideološko – in zato institucionalno hegemono – prakso. S tem namenom bomo v referatu obravnavali pomembno epistemološko izhodišče kulturnih študij, teorijo performativnosti v artikulaciji Judith Butler. Vse od njene obravnave performativnosti in elaboracije Bhabhovega pojma kulturnega prevajanja je prevajanje, kot pravi Hito Steyerl, »model časa-prostora, geopolitičnih razmerij, postnacionalnih identitet in navsezadnje celo metafora za samo kulturo« (Steyerl). Poskušali bomo pokazati, da je ta popularizacija kulturnega prevajanja predteoretska, kolikor ji ne uspe analizirati zgodovinskih pogojev lastne obdelave svojega predmeta ter s tem reflektirati lastnega položaja izjavljanja in se vzpostaviti kot teoretska praksa.

Skicirali bomo proces, ki pelje od Austinove konstitutivne izključitve literature iz njegove teorije performativa do Judith Butler in njenega utemeljevanja lastne teoretizacije performativnosti na literaturi. Tako se bomo lahko vprašali, kako je moglo nekaj, kar se je začelo kot teoretski poseg v »nomotetično«, »kritično« ideologijo logičnega pozitivizma, končati kot »idiografična«, »topična« ideologija kulturne performativnosti. Pri odgovarjanju na to vprašanje bomo kakor Judith Butler izhajali iz izrazito znanstvenega raziskovalnega programa same humanistike: iz antihumanističnega (proti-eksistencialističnega) strukturalizma.

Austinova znana ločitev družbenih učinkov literature od ilokucijske moči govornih dejanj je dokončno, nedialektično odpravljena v kulturnih

študijih. Družbene učinke literature kulturni študiji zajemajo s pojmom performativnosti. Največji vpliv je ta pojem dosegel v artikulaciji Judith Butler (Gorman 1999: 98; Miller 2007: 222). Njena analogija med performativno izjavo in umetniškim performerstvom je bila aplicirana (Sedgwick 2007: 23–29) – ali kvečjemu revidirana (Fischer-Lichte 2008: 37–41; Miller 2007: 233–235) – v najnovejših obravnavah družbenosti literature. Še več, celo Shoshana Felman mora svojo (»občudovanja vredno in občudujočo« / Cavell 1995: 53/) razpravo o Austinu in *Don Juanu* iz leta 1980 enaindvajset let pozneje brati skozi performativnost Judith Butler (Felman 2002: ix–x). Ne nazadnje o hegemoniji pojma performativnosti govori tudi dejstvo, da se je srečanje med literarno vedo, izhajajočo iz Austina, in kulturnimi študiji nedvoumno končalo v prid *studies*. Srečanje, ki sta ga nevede priredili Mary Louise Pratt in Judith Butler – prva je leta 1986 brez sklicevanja na kulturne študije speljala subjekt izjavljanja Austinovih performativov na zahodnega moškega moderne (Pratt 62),² druga je dve leti zatem brez omembe Austina zvedla performativ na performerstvo (Butler, »Performative« 519–522) – se je končalo s prehodom prve v kulturne študije (leta 2004 je Mary Louise Pratt skupaj z Ronom G. Manleyjem in Susan Bassnett celo napisala študijo *Intercultural Dialogue / Medkulturni dialog/* za The British Council).

Austin s svojo teorijo performativa odkrije razred izjav, ki ne reproducirajo razlike med subjektom in objektom, ampak producirajo intersubjektivna razmerja. Tako odkrite performative ne le doda konstativom, ampak opazi, da lahko kakor performativi tudi konstativi pod določenimi pogoji opravijo dejanje, ki ga imenujejo. Zato razlikovanje med konstativi in performativi degradira v »posebno« teorijo performativa v okviru »splošne« teorije govornih dejanj (Austin 126). Po tej teoriji ima sleherna izjava lokucijsko moč izjavljanja stavka, ilokucijsko moč produkcije intersubjektivnih razmerij s tem izjavljanjem in perlokucijsko moč učinkovanja na nadaljnje izjavljanje. Glede na ilokucijsko moč, ki jo v posebni teoriji zajema pojem performativa, Austin klasificira govorna dejanja kot verdiktive, eksercitive, komisive, behabitive in ekspozitive.

Derrida prepozna v Austinovem konceptu ilokucijskih dejanj vse poteze lastnega koncepta znaka: neodvisnost od navzočnosti empiričnega sobesedila (referent, odpošiljatelj in prejemnik ter njuna kronotopa) in od strukturnega konteksta (označenec, predpostavljeni avtor in naslovljenec, metaforične in metonimične povezave znaka v tekstu, sam kod teksta) ter iz te neodvisnosti izhajajočo odvisnost od zgodovine uprizoritev. A vse te podobnosti Derrida jemlje samo kot ozadje načelne razlike, svoje lastne razlike. Austinova lokucija naj bi ostala naključen izraz ilokucijske formule in ne njena strukturno nujna uprizoritev/sprememba. Austinova cena za to neodvisnost od lokucije pa naj bi bila odvisnost od enoznačnosti, ki naj

bi jo po Austinu zagotavljala konvencionalni kontekst in »resna« (Austin 9, 27) intenca. V to ceno naj bi bilo vključena tudi Austinova odprava vica, citata in literature kot »etioliranih«, »parazitskih« (31, 84 op. 2, 93), neuspeh govornih dejanj. Po Derridaju je možnost tega neuspeha, etiolacija, nujna možnost, zaradi katere je vsako govorno dejanje prekarno in s tem neredundantno.

Judith Butler, kot bomo poskušali pokazati, to nujno možnost napačno razume kot nujno aktualnost: po njej je vsako govorno dejanje vselej že etiolirano. Vsako govorno dejanje naslovljenec prej ali slej »estetsko uprizori« (Butler, *Excitable* 99), resignificira, reapropriira. Estetski diskurz, ki ga je Austinova »nomotetična« znanost mukoma izgnala iz teorije performativa, je zdaj v »idiografični« koncepciji Judith Butler enako mukoma povzdignjen na raven samega pojma performativa.

»Performativno protislovje« pravne institucionalizacije univerzalnosti

Judith Butler poskuša razviti teoretske argumente za institucionalizacijo univerzalnosti onstran pravne institucionalizacije. Pravo v njeni analizi (Butler, *Excitable* 88–90) nujno partikularizira univerzalnost, saj mora v imenu univerzalnih pravic in svoboščin sankcionirati (na primer cenzurirati) partikularistične izjave, ki onemogočajo izjavljanje svojim naslovljenecem. (S pravnega gledišča na primer sovražni govor vnaprej diskreditira izjave njegovih naslovljencev; »coming out«, razglasitev homoseksualnosti, v vojski ogrozi družbeno vez med vojaškim osebjem; in pornografija prikazuje pripadnike in pripadnice določene družbene skupine kot nevedne izjavljanja.) Pravo bi namreč zašlo v »performativno protislovje« (88), če bi v imenu univerzalnosti zaščitilo te partikularistične izjave. Če naj se ogne protislovju, mora univerzalistično pravo ratificirati le univerzalistične izjave. Toda Judith Butler trdi, da pravo ravno z ogibanjem performativnemu protislovju zapade protislovju univerzalnosti, ki je v tem, da je univerzalnost prav proces ratifikacije, univerzalizacije neuniverzalističnih izjav.

Pri postuliranju univerzalnosti onstran pravnega pojma se Judith Butler sklicuje na Heglovo kritiko Kantove formalistične razločitve subjektivnih kategorij in objektivnega sveta. Hegel pokaže, da individuum participira na univerzalnosti, kolikor subjektivira objektivno sfero npravnosti, *Sittlichkeit*. Kajti kot odtujen v tej sferi družine, civilne družbe in države je lahko pripoznan v skupnosti ostalih subjektov npravnosti. Participacijo na univerzalnosti zagotavlja participacija na npravnosti. Ker pa Judith Butler sodobnost obravnava kot multikulturno, je po njenem univerzalno vzajemno pripo-

znanje mogoče zgolj prek prevajanja med kulturami, prek kulturnega prevajanja. Ko ni več mogoče ne univerzalizirati ene kulture ne najti skupne poteze vseh kultur, je univerzalizacija pripoznanja odvisna od kulturnega prevajanja. (Butler idr., *Contingency* 20–21, 24–45, 35, 172) Multikulturalnost naj bi moglo zagotoviti le prevajanje med partikularnim in univerzalnim, politika prevajanja, ki bi pripoznala partikularne identitete, izključene iz realno obstoječe pravno institucionalizirane sfere univerzalnega, kot participirajoče na univerzalnem in s tem univerzalizirala samo institucionalizirano univerzalnost. Politika kulturnega prevajanja je politika priznanja.

Judith Butler torej očitno izenači nravnost s kulturo. Samo tako lahko univerzalnost, ki ji pri Heglu daje materialno eksistenco nravnost, pogojuje s preseganjem kulturnih meja, ki naj bi bile značilne za sodobne družbe. Toda to izenačenje je že regresija v razmerju do Hegla. Pri njem namreč ne le nravnost univerzalizira tako abstraktno pravo kakor njegovo univerzalizacijo v moralnosti, temveč tudi v kraljestvu same nravnosti država univerzalizira družino pa tudi njeno univerzalizacijo v civilni družbi. Ko se tedaj Judith Butler vrača h kulturi, ko očita sodobni državi rigidnost, je njeno sklicevanje na *Fenomenologijo duha* in *Oris filozofije prava* neupravičeno (Butler idr., *Contingency* 172). *Pravna filozofija* sicer predvideva takšno vračanje od države k civilni družbi, saj univerzalizacija, ki poganja triado družina/civilna družba/država, ni preprosta negacija prvih dveh členov v tretjem (Theunissen 21, 25 isl.). Vendar tovrstno vračanje prav tako ni nevtralnno, ni brez posledic za univerzalnost, saj se izkaže za regresijo, brž ko *Pravno filozofijo* beremo na ozadju *Fenomenologije*,³ po kateri država civilne družbe ne negira, pač pa jo naddoloci, tako da je sleherni vrnitev v civilno družbo regresivna v razmerju do sfere države.

Judith Butler lahko prikaže kulturo kot univerzalnejšo kakor država, le če *Pravno filozofijo* interpretira mimo *Fenomenologije*, in sicer mimo njene črke (*Fenomenologija* nravnost podredi moralnosti, ne nadredi) in zlasti duha (dialektike). Negacijo družine in civilne družbe v državi reducira na medsebojno odvisnost vseh treh institucij nravnosti, da bi razkrila odvisnost državnega prava od družinskih in civilnodružbenih norm (na primer odvisnost pravne definicije univerzalnosti od homofobne patriarhalne politike /Butler, *Excitable* 62–63, 23, 22, 93/) in da bi nato mobilizirala to odvisnost države od kulture za boj proti hegemoniji pravne države (Butler idr., *Contingency* 174–175). A ta boj za dodelitev statusa pravnega subjekta identitetam, konstitutivno izključenim iz pravne definicije univerzalnosti, je videti le boj za globalizacijo pravno določenih razmerij kapitalistične eksploatacije. Njeno branje Hegla prezre, da je negacija (tako družine kakor civilne družbe v državi) ireduktibilna na medsebojno odvisnost (vseh treh sfer), saj je negirana sfera (na primer civilna družba, ki jo ona brani proti

državi) naddoločena z negirajočo (z državo). Zato je tudi njena zahteva po univerzalnosti kot procesu in ne kot sferi, institucionalizirani v pravni državi, naddoločena s sodobno državo, ki je ravno institucionalizirana regresija socialne in pravne države na raven subsidiarne in identitarne države.⁴ Njen antietatizem je antietatizem sodobne države, njena regresija je regresija kot sodobna država. Ko brani civilno družbo, jo podreja logiki kapitala.

Na njeno teorijo performativnosti je bržkone prav toliko vplivalo Derridajevo branje Austinovega koncepta govornega dejanja, kolikor sama vpliva na sodobne debate o govornih dejanjih nasploh in o umetnosti posebej. Pa vendar se ji ob obravnavi sovražnega govora zdi Derridajev filozofski razmislek o pogojih možnosti govornih dejanj prav tako nezadovoljiv kakor Bourdiejeva sociologistična radikalizacija (Austinovega lastnega /Butler, *Excitable* 24/) konvencionalizma. A ta dvojna kritika še zdaleč ni disjunktivna sinteza, ki bi negirala same podmene, ki si jih nevede delita kritizirani opciji. Nasprotno, Judith Butler utaji opozicijo med njima, ko predlaga pojem »družbene iterabilnosti govornega dejanja« (147–152) in uporabi Derridajevo kategorijo iterabilnosti za svojo multikulturalistično kritiko nacionalne države.

Sovražni govor kot iterabilno govorno dejanje

Judith Butler verjame, da lahko sovražni govor njegov naslovljenec reartikulira z »estetško uprizoritvijo« in drugimi transgresivnimi dejanji, ki ne potrebujejo državnega aparata. Še več, s tem ko cenzurira sovražni govor, državni aparat po njenem onemogoča to transgresivno uprizorjanje. To lahko verjame zato, ker sovražni govor interpretira kot ilokucijsko dejanje grožnje, dejanje, ki sproži temporalnost, ki naj bi jo sklenilo zagroženo dejanje kot perlokucijski učinek grožnje. Možnost subverzije sovražnega govora naj bi se skrivala v razkoraku med grožnjo in njenim udejanjenjem (11–12, 15, 40, 41, 101–102, 125–126), ki naj bi zagotavljal možnost pone-srečenosti, zastrelka grožnje (nav. d.: 69).⁵

Takoj moramo opozoriti, da so perlokucijski učinki grožnje ali na primer obljube manj institucionalno nadzorovani in s tem bolj prepuščeni izjavljalcu kakor perlokucijski učinki poroke ali rabsodbe. Razlog je v tem, da enako velja za pogoje posrečenosti teh ilokucijskih dejanj, kakor jih klasificira Austin (25–33). Sovražni govor je produkt benvenistovske (299–308) delokutivne izpeljave verdiktiva: iz besede, ki metaforično designira svojega naslovljenca kot vsebujočega neko potezo (na primer nacionalno, spolno ali versko identiteto), je z redno, konvencionalizirano rabo izpeljan homonim, ki svojega naslovljenca designira kot naslovljenca te be-

sede. Sovražni govor svojega naslovljenca še zdaleč ne opisuje, ampak ga napravi dostopnega sovraštvu, naslavljanju s sovražnim govorom. Kakor *pozdraviti* pomeni zgolj »reči: 'Zdravo!'«, *Idiot!* ni diagnoza, pač pa pomeni »Rečem ti: 'Idiot!'«. Oseba, naslovljena z »Idiot!«, ni designirana kot nekdo, ki ustreza opisu, ki ga opravlja beseda *idiot* (kakršenkoli naj bi že ta opis bil), ampak kot nekdo, ki mu pravijo »idiot« (in ki kot tak ustreza edinemu pertinentnemu opisu).

Zato sta Austinova pogoja posrečenosti (A. 1) in (A. 2) v tem primeru zadovoljena po definiciji: obstaja konvencionalen postopek s konvencionalnim učinkom in udeležene osebe in okoliščine so ustrezne, saj jih retroaktivno konstituira sama izvedba postopka. S to izvedbo je grožnja tudi že izpeljana pravilno (B. 1) in v celoti (B. 2). Konvencionalističnim pogojem torej ni težko zadostiti. Preostala, intencionalistična pogoja – iskrenost govornega dejanja (Γ. 1) in poznejše ravnanje v skladu z dejanjem (Γ. 2) – pa lahko ostaneta neizpolnjena, saj niti brez njiju dejanje ni zastrelak, ampak le zloraba. Butler pozablja, da je lahko grožnja, izjava o razkoraku med ilokucijo in perlokucijo, kvečjemu izrabljena, ne zastreljana.

Ob odsotnosti cenzure lahko potemtakem grozi vsakdo. In tedaj lahko grožnjo udejanji – in pogoju (Γ. 2) zadosti – vsakdo, ki se v konkretnem razrednem boju znajde v zmagovalnem taboru. Se pravi, ko Butler svari pred cenzuro, prepušča naslovljenca sovražnega govora razrednemu boju vladajočega razreda.

Upravičeno pravi, da je naslovljenčeva reartikulacija sovražnega govora mogoča samo v razkoraku med njegovo ilokucijsko moč in perlokucijskimi učinki, tj. v razliki med tem, kar sovražni govor napravi kot izjaven, in onim, kar napravi kot razlog za poznejša dejanja (Butler, *Excitable* 39). In upravičeno tu priključuje Derridajev argument, da je možnost tega razkoraka nujna možnost, ki vsako govorno dejanje naredi za prekarno in s tem neredundantno. A medtem ko se Derrida zgolj odpove analizi institucionalnih pogojev aktualizacije te nujne možnosti, ona prepozna te pogoje prav v demontaži, odsotnosti institucije državne cenzure. Meni, da bo sovražni govor subvertiral že sam proces njegove necenzurirane diseminacije, saj je »iterabilen« v Derridajevem smislu, tj. ponovljiv in kot tak ranljiv za subverzijo. Zakon po njej (23–24, 41, 125–126, 69) odpravi razliko med ilokucijo in perlokucijo, ko sovražni govor (ilokucijo) opredeli kot ravnanje (perlokucijo) in celo argumentira za cenzuro ilokucije. S tem naj bi zakon odvzel identitetnim skupnostim brez države možnost, da bi govorno dejanje grožnje reartikulirale, še preden bi se zaprl razkorak med tem in zagroženim dejanjem (162).

A kot bi Judith Butler morala vedeti, prav neoliberalna demontaža nacionalne države trenutno preprečuje naslovljencem sovražnega govora, da

bi suspendirali njegove perlokucijske učinke. V položaju, ko naslovljenec nima več institucionalne zaslombe pred sovražno izjavo, ne smemo reči *Naslovljenčeva reartikulacija je mogoča, samo če ...*, temveč *Samo naslovljenčeva reartikulacija je mogoča, če ...*. K takšnemu položaju pa prispeva tudi sama. Ta napad pa ne pojenja niti v času ekonomske krize, v kateri multinacionalni kapital eksternalizira svoje stroške že v nacionalne države kot take: »Če nas nacionalna država varuje pred nasiljem, smo izpostavljeni nasilju nacionalne države, zato je zanašanje na nacionalno državo pri iskanju zaščite *pred* nasiljem zgolj zamenjava enega potencialnega nasilja z drugim.« (Butler, *Frames* 26)

Kulturno prevajanje kot utajitev rigidnosti sovražnega govora

Butler ne vidi, da se mora naslovljenec zanašati na možnost subverzije sovražnega govora v razkoraku med ilokucijo in perlokucijo šele potem, ko se je glavna sovražnost, odprava pravne in socialne države, že realizirala. Šele ko institucionalna sankcija ilokucijskega dejanja grožnje ni več opcija, postane suspenz perlokucijskih učinkov tega dejanja realna, celo edina opcija (ki seveda sploh ni opcija). A tedaj nimamo niti več institucionalnih sredstev za suspenz perlokucijskih učinkov dejanja grožnje (in edina opcija postane dobesedno ne-opcija). Se pravi, takoj ko moramo suspendirati perlokucijske učinke grožnje, je že prepozno za ta suspenz. Butler prezre, da lahko grožnji preprečimo udejanjenje le, če jo vnaprej obravnavamo kot že udejanjeno in jo zato zaustavimo. Njena politika dopuščanja diseminacije sovražnega govora, da bi bil estetsko subvertiran v svoji iterabilnosti (Butler, *Excitable* 144–145), utaji, da lahko zgolj institucije reartikulirajo rigidne designatorje, med katere, kot sama ve (28–31, 99), sodi tudi sovražni govor (v vseh možnih svetovih *Idiot!* pomeni le »Rečem ti 'Idiot!'«). Kot rezultat delokutivne izpeljave je sovražni govor inherentno institucionalen, vpisan v nacionalni jezik, zato ga je mogoče reartikulirati samo institucionalno. Rigidni designator ne more biti subvertiran brez preoblikovanja institucij, ki verovanju v objekt takega designatorja zagotavljajo materialno eksistenco. Reartikulacije brez institucije ni, zato je vsak napad na institucijo v imenu reartikulacije napad na samo reartikulacijo.

Zato mora Butler utajiti Derridaja: *iterabilnost* uporablja kot njegovo ime za spremenljivost pomena znakma (3, 82 op. 32) in ne za vztrajanje konvencionalnega pomena znaka kljub spremenljivosti izvirnega konteksta in intence izjavljalca znaka (za to vztrajanje gl. Colebrook 198–203). S parafrazo Mannonijevo formulacijo fetišističnega obrazca utajitve (Mannoni)

lahko njeno utajitev povzamemo tako: *saj vem, da je sovražni govor rigidni designator, ki označuje v vseh možnih svetovih, pa vendar verjamem, da ga je mogoče subvertirati brez in samo brez institucionalne intervencije*. Še več, medtem ko je po Derridaju pogoj možnosti govornega dejanja v potencialnosti ponesrečenja govornega dejanja, ona to potencialnost zaostri v aktualnost.: Derrida naj bi »v ponesrečenju performativa« (Butler, *Excitable* 151) – in ne v »možnosti, da je vsako performativno izjavljanje [...] lahko 'citirano'« (Derrida 135) – videl »samo moč in zakon njegovega vznika« (Derrida 136; Butler, *Excitable* 151). Značilen je tudi tale prehod od »tveganja ponesrečenja« k »ponesrečenju«: »Derrida pravi, da obstajata konvencionalnost in tveganje ponesrečenja, lastni samemu govornemu dejanju [...] – tj. ponesrečenje, ekvivalentno arbitrarnosti znaka.« (150)⁶

Le če je vsak primer sovražnega govora vselej že zastreljan, ga lahko naslovljenci reartikulirajo, ne da bi se morali zateči k institucionalni sankciji (Butler, *Excitable* 19, 69). Ta apropiacija Derridajeve dekonstrukcije Austina (3, 25, 32–34, 51–52, 144–145, 165 op. 3, 182 op. 32) je ideološka, primer sodobne ekspertne vednosti o posameznikovem upravljanju z družbenimi učinki identitetnih izjav je. V nasprotju z Derridajem Judith Butler zastavi vprašanje družbenih pogojev pomena izjave, a odgovor najde v iterabilnosti kot zakonu performativnosti (Butler idr., *Contingency* 27–29), se pravi, ravno v iterabilnosti, s postuliranjem katere se Derrida ogne samemu vprašanju. Njen odgovor na vprašanje o pogojih performativa je performativnost, tj. pogoje pojava izenači z njegovim bistvom, namesto da bi jih analizirala in se s tem ognila prav kontempliranju o skrivnosti tega bistva. Tavtološko odgovarja na vprašanje o pogojih za »tautološko« (25–27) dejanje simbolizacije. Njena obravnava torej praktično reproducira svoj predmet – in zato je ideološka obravnava.

Odsotnost institucije v njeni obravnavi sovražnega govora na prazno ustreza dejanski odsotnosti institucij kot pogoja za posrečenost sovražnega govora. Njena obravnava tedaj reproducira svoj predmet. Ne vidi materialnih učinkov odsotnosti, ne vidi, da k posrečenosti groženj bistveno prispeva prav demontaža pravnih in socialnih aparatov, za katero se sama zavzema v imenu boja zoper grožnje. Ker ne vidi te negativnosti, odsotnosti institucionalnega sankcioniranja sovražnega govora, in se omeji na obravnavo navzočih institucij, pa ne le more, temveč tudi mora trditi, da ta obravnava ne zadošča (Butler, *Excitable* 13; prim. Butler idr. 14), in verjeti, da možnost subverzije sovražnega govora zagotavlja že iterabilna narava govora, dovzetnost govora za subverzijo v ponavljanju. Institucije torej ne analizira – in zato institucionalno logiko verovanja in utajitve prakticira. Ker zavrne pravno in socialno državo kot institucionalizirano družbeno vez, ki cenzurira sovražni govor, prispeva k promociji sovražnega govora na položaj

družbene vezi sodobnih identitetnih skupnosti. Domnevno esencialistično, naivno, totalitarno verjetje, da je brezrazredna družba mogoča, je s tem tako rekoč nadomeščeno z verjetjem, da so družbe že brezrazredne.

Sklep: od performativa k označevalcu, od izjave k instituciji

Medtem ko Derrida Austinovo možnost etiološke, neuspeha performativa, radikalizira v nujno možnost, jo Judith Butler reificira v nujno aktualnost, v neogibno neinstitucionalno subverzijo institucije. A s tem ko verjame, da lahko individui sami obrnejo to nujno možnost v nujno aktualnost, s tem ko utaji institucionalno naddoločenost tega obračanja, reproducira ravno institucionalne prakse (utajitev, verovanje), ki so predmet njene kritike.

Namesto da se ravnamo na primer po Eve Kosofsky Sedgwick (23–29) ali Shoshani Felman (ix–x), ki sprejemata etiološke Judith Butler, ali po J. Hillisu Millerju (233–235) in Eriki Fischer-Lichte (26–36), ki te etiološke revidirata, bi torej morali zgrabiti etiološke kot toge designatorje, prazne označevalce, ki jih je mogoče subvertirati le onstran obzorja atomiziranega naslovljenca, kar navsezadnje izhaja že iz Austinove zavrnitve logično-pozitivistične dvojice subjekt/objekt v prid intersubjektivnega modela komunikacije. Tako bi mogli konceptualizirati ne samo sovražni govor, ampak tudi govorna dejanja, kakršno je *Publish or perish!*, in s tem podeliti svojemu početu status refleksivne, teoretske prakse.

OPOMBE

¹ Za nedavni poskus rešitve koncepta literarnosti pred kulturalizacijo gl. Juvan 123–140.

² Stanley Cavell (52–57, 61–63, 75–77) pokaže, da Austin s konceptualizacijo govora kot dejanja zavrne metafizično ločitev besede od jaza. Austin (20–21) to metafizično hipokrizijo ilustrira z Evripidovim Hipolitom, ki prekliče dano obljubo, češ da je obljubil z besedami, ne pa tudi s srcem. Cavell (61–63) tako sklene, da je po Austinu jaz zgolj učinek dane besede. Nato se vpraša, kako je Austin mogel prezreti, da tudi sam siže *Hipolita* upri-zarja nemožnost ločitve besede od jaza. Odgovorimo lahko kar na podlagi omenjenega Cavellovega sklepa: če bi Austin nemožnost odpravljanja učinkov dane besede razbral iz samega *Hipolita*, bi moral svojo kritiko Hipolitovih hipokritičnih poskusov tega odpravljanja odpraviti kot redundantno. Austin torej kritizira, prepoveduje nemogoče, paradigmatski primer prepovedi nemogočega pa je seveda prepoved incesta, ki vzpostavi subjekt označevalca. Se pravi, Austinov jaz, za katerega je preklic dane besede nemogoč in še prepovedan, je subjekt označevalca kot Lacanova narobna stran *cogita* – ne pa *cogito* kot pozitivna *res cogitans*, v katero Mary Louise Pratt substancializira izjavljalca govornega dejanja, ko ga predstavi kot austinovski lik zahodnega razsvetljenskega moškega (pot pa ji v literarni vedi utre Stanley Fish /243–244/, ki Austinu derridajevsko očita ideologijo referencialnosti).

³ Kakor na primer v spremni besedi Jureta Simonitija (110) k Honnethu, ki kakor Judith Butler propagira Hegla prepoznanja in izrecno zavrne Heglov institucionalni pogled na nravnost (79–94). Prim. Laclauov očitek Judith Butler, da poenostavlja Heglovo dialektiko nravnosti (Butler idr. 296).

⁴ V svoji kritiki koncepcije kulturnega prevajanja in njegovega verjetja, da zakon funkcionira z izključevanjem identitet iz svoje domene in da ga kot takega lahko univerzalizira boj teh identitet za priznanje, Rastko Močnik (206 op. 32) pravi: »univerzalno je artikulirano v pravnih terminih, abstraktno in formalno je. Vsebina, od katere je abstrahirano, ni ta ali ona identiteta – pač pa produkcijska razmerja in razmerja izkoriščanja«. Širšo obravnavo neoliberalnega obrata, značilnega za antietatizem drugega vala feminizma, poda Fraser 107–113.

⁵ Za literarno cenzuro v tranziciji od socializma v postsocializem gl. Dovič.

⁶ Ta zamenjava nujne možnosti etioloacije z nujno aktualnostjo, »jezikovne iterabilnosti« z »družbeno iterabilnostjo« (Butler, *Excitable* 150, 152), omogoči Judith Butler, da ohranja svoje verjetje v individualistično reartikulacijo sovražnega govora. V razpravi z Laclauom in Žižkom verjame dobesedno: »[N]apadi naših sovražnikov lahko paradoksnost utrdijo našo držo (upajmo)« (Butler idr., *Contingency* 158). Stavek se nadaljuje v istem registru verjetja: trdi, da je to »upanje« zlasti upravičeno, kadar se širša javnost ne poistoveti s sovražnimi napadi, a namesto analize pogojev za samo razliko med javnostjo in našimi sovražniki nam ponudi le vero v derridajevsko iterabilnost (157–158).

LITERATURA

- Austin, John L. *kako napravimo kaj z besedami*. Prev. Bogdan Lešnik. Ljubljana: ŠKUC in ZIFF, 1990.
- Benveniste, Émile. *Problemi splošne lingvistike* I. Prev. I. Žagar in B. Nežmah, Ljubljana: ŠKUC in FF UL, 1988.
- Butler, Judith. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York in London: Routledge, 1997.
- . *Frames of War: When is Life Grievable?* London in New York: Verso, 2009.
- . »Performative Acts and Gender Constitution«. *Theatre Journal* 40.4 (1988): 519–531.
- . dr. *Contingency, Hegemony, Universality*. London in New York: Verso, 2000.
- Cavell, Stanley. *Philosophical Passages: Wittgenstein, Emerson, Austin, Derrida*. Oxford in Cambridge (MA): Blackwell, 1995.
- Colebrook, Claire. »Graphematics, Politics and Irony«. *The Politics of Deconstruction: Jacques Derrida and the Other of Philosophy*. Ur. Martin McQuillan. London: Pluto Press, 2007. 192–211.
- Derrida, Jacques. »Signatura dogodek kontekst«. Prev. Simona Perpar in Uroš Grilc. *Sodobna literarna teorija*. Ur. Aleš Pogačnik. Ljubljana: Krtina, 1995. 119–141.
- Discenna, Thomas A. »Academic Labor and the Literature of Discontent in Communication«. *International Journal of Communication* 5 (2011): 1843–1852.
- Dovič, Marijan. »Totalitarna in post-totalitarna cenzura: od trde k mehki?« *Primerjalna književnost* 31/posebna številka (2008): 9–20.
- Drew, Rob. »Lethargy Begins at Home: The Academic Rate-Buster and the Academic Sloth«. *Text and Performance Quarterly* 26.1 (2006): 65–78.
- DuBoff, Leonard D. »An Academic's Copyright: Publish and Perish«. *Journal of the Copyright Society of the U.S.A.* 32 (1985): 17–37.
- Felman, Shoshana. *The Scandal of the Speaking Body: Don Juan with J. L. Austin, or Seduction in Two Languages*. Prev. Catherine Porter. Stanford: Stanford University Press, 2002.

- Fischer-Lichte, Erika. *The Transformative Power of Performance*. Prev. Saskya Iris Jain. London in New York: Routledge, 2008.
- Fish, Stanley. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge (MA) in London: Harvard University Press, 1980.
- Fraser, Nancy. »Feminism, Capitalism and the Cunning of History«. *New Left Review* 56 (2009): 97–117.
- Gorman, David. »The Use and Abuse of Speech-Act Theory in Criticism«. *Poetics Today* 20.1 (1999): 93–119.
- Honneth, Axel. *Leiden an Unbestimmtheit: Eine Reaktualisierung der Hegelschen Rechtsphilosophie*. Stuttgart: Reclam, 2001.
- Juvan, Marko. *Literary Studies in Reconstruction*. Frankfurt idr.: Peter Lang, 2011.
- Lacan, Jacques. *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Prev. Rastko Močnik, Zoja Skušek in Slavoj Žižek. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1996.
- Lyotard, Jean-François. *Postmoderno stanje*. Prev. Simona P. Grilc. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2002.
- Mannoni, Octave. »Je sais bien, mais quand même ...«. Mannoni, *Clefs pour l'imaginaire*. Pariz: Seuil, 1968. 9–33.
- Miller, J. Hillis. »Performativity as Performance / Performativity as Speech Act«. *The South Atlantic Quarterly* 106.2 (2007): 219–235.
- Močnik, Rastko. »Regulation of the Particular and Its Socio-Political Effects«. *Conflict, Power, and the Landscape of Constitutionalism*. Ur. Gilles Tarabout in Ranabir Samaddar. London idr.: Routledge, 2008. 182–209.
- Peekhaus, Wilhelm. »The Enclosure and Alienation of Academic Publishing«. *TripleC* 10.2 (2012): 577–599. Dostopno na: <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/395> (2. 7. 2012).
- Pratt, Mary Louise. »Ideology and Speech-Act Theory«. *Poetics Today* 7.1 (1986): 59–72.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham in London: Duke University Press, 2003.
- Simonić, Jure. »Nelagodje ob določnosti«. Axel Honneth, *Trpeti zaradi nedoločnosti*. Ljubljana: Krtina, 2007. 95–114.
- Sterne, Jonathan. »The Politics of Academic Labor in Communication Studies«. *International Journal of Communication* 5 (2011): 1853–1872. Dostopno na: <http://ijoc.org/ojs/index.php/ijoc/article/view/1400/662> (2. 7. 2012).
- Steyerl, Hito. »Beyond Culture: The Politics of Translation«. Vienna: EIPCP, 2005. Dostopno na: <http://translate.eipcp.net/concept/steyerl-concept-en> (2. 7. 2012).
- Striphas, Ted. »Acknowledged Goods: Cultural Studies and the Politics of Academic Journal Publishing«. *Communication and Critical/Cultural Studies* 7.1 (2010): 3–25.
- Theunissen, Michael. »The Repressed Intersubjectivity in Hegel's Philosophy of Right«. *Hegel and Legal Theory*. Ur. Drucilla Cornell, Michel Rosenfeld in David Gray Carlson. New York in London: Routledge, 1991. 3–63.
- Waters, Lindsay. *Enemies of Promise: Publishing, Perishing, and the Eclipse of Scholarship*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2004.
- Yu, Anthony C. »Why the Humanities Are Not Science: Thinking Comparatively from Aristotle«. *Bulletin of the Institute of Chinese Literature and Philosophy, Academia Sinica* 31 (2007): 1–27. Dostopno na: <http://www.litphil.sinica.edu.tw/home/publish/PDF/Bulletin/31/31-001-027.pdf> (2. 7. 2012).